

Ako sa nám žije s kultúrou

Tibor Žingora

Psychologický ústav FFMU, Brno
info@psychologon.cz

Ako na vás pôsobí kultúra? Už ste sa o tom niekedy premýšľali? Tento článok je o teórii, ktorá predpokladá tesnú spojitosť medzi kultúrou a človekom. Ovplyvne prostredia na človeka sa toho napísalo už mnoho, ale môže človek ovplyvniť to, čo ho ovplyvňuje? Odpoveď na túto otázku sa vám pokúsi priniesť teória mutual constitution.

How are you influenced by culture? Have you ever thought about it? This article is about a theory which assumes tight connection between culture and people. A lot has been written about the impact of environment on man, but can one influence what influences him/her? The theory of mutual constitution tries to provide an answer to this question.

Čo je to kultúra? Je to spôsob akým pracujeme? Sú to umelecké diela? To čo si obliekame? To koho uctievame? Odpoveď je áno, ale zároveň je kultúra niečo oveľa viac. Je to spôsob myslenia, usudzovania, cítenia alebo aj predstava „kto som“ a „kým by som mal byť“, dokonca by sa dalo hovoriť o predstave normality alebo o „správnom spôsobe života“. Kultúra je všade vokol nás a výrazne sa podieľa na našom fungovaní vo svete. Je znakom prostredia, na vzniku ktorého sa podieľali naši predkovia.

Štúdium kultúry rozšírilo a obnovilo porozumenie psychológov o *self*, identite a postavilo *self* ako základný kameň pre analýzu a interpretáciu správania (Markus a Kitayama, 2010). Pre čitateľovu ďalšiu orientáciu sa pokúsim objasniť, čo to *self* vlastne je. Naše zmyslové ústrojenstvo zachycuje vnemy, ale tie interpretuje *self*. Nástrojmi interpretácie sú vzorce, do ktorých kategorizujeme naše skúsenosti. *Self* sa vyvinulo interakciou s ľuďmi a dokonca nie jedno! Jednáte inak, keď komunikujete so šéfom a keď sa zhovárate s priateľmi? Je to dôsledok prejavu rôznych *self*. To vedie a vyladuje jednanie vzhľadom na kontext, či už explicitne alebo implicitne. Prejavuje sa v celom konaní: v pozornosti, vnímaní, emóciách, motivácií, vzťahoch, či v skupinových procesoch. Jeho základ je aj biologický, ten však upravuje kultúra (Markus a Kitayama, 2010).

Úlohu society a jej prostredníctvom i kultúry na vývoj človeka sa poprieť nedá. Možno ste už počuli o „divých“ deťoch (napr. vlčích deťoch), ktoré vyrastali bez dotyku civilizácie. Tieto prípadové štúdie viedli k záverom, že kontakt s ľuďmi je v prvých rokoch nutnosťou pre získanie istých návykov a je zároveň podmienkou pre socializáciu (Dennis, 1941). Ľudia a ich sociokultúrne prostredie sú neoddeliteľné, neustále vytvárajú jeden druhého a sú najproduktívnejšie analyzovateľné spolu (Markus, Kitayama, 2010). Ako som spomínal vyššie, kultúra ovplyvňuje ľudské vnímanie tvorbou *self*, vytváraním schém, prostredníctvom ktorých, vníma svet. Viacerých z vás asi napadne myšlienka, že kultúrne vzorce sa menia, veď predsa kultúra lovcov a zberačov po modernú dobu urobila obrovský skok. Ľudia si vyladujú kultúru podľa potrieb spoločnosti, napríklad keď sa zrušilo otroctvo, či sa priznalo volebné právo ženám. Bytie človekom vyžaduje prebranie kultúrnych vzorcov a následne včlenenie do *self*, ktoré ich reflektuje. Na druhej strane myšlienky, city alebo rozhodnutia niekedy posilňujú a niekedy ich odmietajú a menia. Tento proces sa nazýva *mutual constitution*. Vzájomné ovplyvňovanie napovedá, že sa jedná o dynamický vzťah. Sociokultúrne myšlienky, praktiky, inštitúcie, produkty artefakty, ekonomické a ekologické faktory sa neustále vyvíjajú. Ľudia sa na týchto premenách podieľajú a zároveň sú nimi ovplyvnení. Ako som už spomínal, *self* je podmienené aj biologicky, a možno práve kvôli tomu sa jedinci prispôsobujú rôzne aj v tých najkonzervatívnejších kultúrach. Každý sa stretáva s jedinečnými udalosťami, na ktoré reaguje svojím vlastným spôsobom.

Podľa teórie *mutual constitution* rôzne kultúrne nastavenie vplyva na psychické procesy ako napríklad na vnímanie ostatných. Ako píše Markus a Kitayama (2010) predstava dvoch typov vzťahov k ostatným sa objavil u mnohých autorov naprieč rôznymi poľami vedeckej oblasti. Prvý typ je charakterizovaný pojmami egocentrický, individuálny, *nezávislý* alebo *gessellschaft*. Takýto typ by sa mohol označiť ako inštrumentálny typ. To znamená, že hlavným motívom v jednaní sú potreby individualistické, nezávislé na okolí. Myslíte si, že sú tieto vlastnosti charakteristickejšie pre niektorých ľudí? Ak áno, máte pravdu, hlavnými predstaviteľmi inštrumentálneho typu sú obyvatelia USA a Západnej Európy.

Tradičného zástupcu autori charakterizovali ako obyvateľa východnej Ázie. V literatúre môžete natrafiť na pojmy ako *vzájomne závislí*, sociocentrizmus, kolektivismus alebo *gemeinschaft*. Vyladenie na potreby ostatných môže mať mnoho zdrojov, napríklad budhizmus, viera zdôrazňujúca empatiu, pochopenie

a povznesenie samého seba nad vlastné sebecké túžby. Na druhej strane veľký vplyv v USA má protestantská etika, ktorá zdôrazňuje individuálne úspechy, sebakontrolu a kontrolu nad prostredím.

Obrázok 1: Osoby oplývajúce nezávislými vzorcami správania sa riadia hlavne vlastnými potrebami a vlastnými názormi. Charakteristickými zástupcami takéhoto správania sú obyvatelia USA a západnej Európy.

Keďže je človek kritická bytosť, uvediem príklad jedného výskumu, ktorý sa zaoberal rozdielmi v interpretácii medzi americkými a ázijskými študentmi. Jej autorom je Kaiping Peng z Univerzity v Berkeley (Reiniger, 2001). V počítačovej simulácii sa jedna ryba oddelila z húfu rýb. Ako by ste jej správanie vysvetlili vy? Myslíte, že ryba sa chcela stať vodcom húfu? Alebo že sa chcela osamostatniť? Že už bola unavená byť v skupine? Či že ostatné ryby jednoducho neznášala? Ak by ste odpovedali podobne, tak by vaše zmýšľanie odpovedalo usudzovaniu amerických študentov. Japonskí a čínski študenti naopak usudzovali, že ryba s húfom nestíhala alebo že ju skupina vyhodila. Autor experimentu výsledky interpretoval, ako dôkaz individuálneho pohľadu Amerických študentov na svet na rozdiel ku kolektívnemu pohľadu Japonských študentov.

Dôležitým rozdielom medzi nezávislým a vzájomne závislým typom je konštrukcia ich sociálnej reality. Typický Američan by mal byť relatívne nezávislým na vzťahoch s ostatnými. Nenabádam vás, aby ste žili v divočine, ak chcete byť Američanom, to vôbec nie. Nezávislé self však interakciou s ostatnými vytvára separované self od ostatných. Komunikácia, spolupráca, jednoducho medziludská interakcia slúži na dosahovanie vlastných cieľov a potrieb. Separácia budí dojem, že sa osoba dokáže ľahko pohybovať medzi vlastnou a cudzou skupinou, z čoho vyplýva, že jedinec nie je viazaný na svoju skupinu v takej miere ako človek, u ktorého prevláda vzájomne závislá schéma. Kontakt s okolím, v tomto prípade, vytvoril obraz prepojeného self s blízkymi ľuďmi. Preto v jednaní figurujú vzorce, ktoré podporujú správanie zohľadňujúce očakávania ostatných, ich potreby, či názory. Na rozdiel od nezávislého typu sa pohyb medzi skupinami javí veľmi náročný a to z dvoch dôvodov- self je tvorené druhými a hranica medzi skupinami sa zdá byť jasná.

Obrázok 2: Pokiaľ si self sformuje hlavne vzájomne závislé vzorce správania, bude sa jedinec rozhodovať vsúlade s predstavami blízkych a bude sa snažiť udržiavať harmonické vzťahy. Typickým predstaviteľom je napríklad obyvateľ Číny, Japonska alebo Indie.

Z toho, čo ste si doteraz prečítali, môžete mať dojem, že vzťahy, kde prevládajú vzájomne závislé vzorce správania, panuje harmónia medzi ľuďmi, veď predsa každý jedná s ohľadom na druhého... Samozrejme to tak nie je, vzájomne závislé vzorce neprodukujú ideálne vzťahy, teda nie je to samozrejmosťou. V každej kultúre sa objavujú prejavy oboch typov schém, záleží však na tom v akej miere. Nezávislá správanie môže

byť prejavom závislého, keď sú vzťahy chápané ako dobrovoľné a naopak vo vzájomne závislej kultúre môžeme vidieť prejav nezávislých vzorcov, keď sa mladý adolescent búri proti svojim rodičom.

Táto téma vyzerá sľubne, pretože ponúka vysvetlenie prečo sa ľudia v rôznych kútoch zeme líšia, čo zároveň v stále viac multikultúrnej spoločnosti pravdepodobne bude dôležitou otázkou. Podľa Markusovej a Kitayamu (2010) by sa ďalší výskum mal zamerať na vplyv jednotlivých zložiek kultúry a ako kultúra a jedinec (jeho presvedčenia, názory, akcie) koexistujú.

Odporúčané video:

<http://www.learner.org/series/discoveringpsychology/26/e26expand.html>

Zdroje:

1. Markus H. L., Kitayama S. (2010). Cultures and Selves: A Cycle of Mutual Constitution. *Perspectives on Psychological Science* Vol 5, No. 5, 420-430.
2. Reiniger H. (2001). Cultural Psychology. Available from <http://www.learner.org>.
3. Markus H. L., Kitayama S. (2003). Culture, Self, and the Reality of the Social. *Psychological Inquiry*, Vol. 14, No. 3/4, 277-283.
4. Patel B. (Photographer). (2012). The Wedding [Photograph], Retrieved January 26, 2013, from: <http://navigators.web.unc.edu/2012/02/22/we-are-f-a-m-i-l-y/>.
5. [Untitled photograph of a baby with obdurate fist]. Retrieved January 26, 2013, from: <http://chrisfarcher.com/are-successful-people-nice/are-successful-people-nice/>.
6. Dennis W. (1941). The Significance of Feral Man. *The American Journal of Psychology*, Vol. 54, No. 3, 425-432.
7. Reiniger H. (2001). Cultural Psychology. Available from <http://www.learner.org>.

Citace článku:

Žingora, T. (2013). *Ako sa nám žije s kultúrou.* *PsychoLogOn [online]. 2 (1), s.75-77. [cit. vložít datum citování]. Dostupný z WWW: <<http://psychologon.cz/data/pdf/158-ako-sa-nam-zije-s-kultuou.pdf>>. ISSN 1805-7160.*